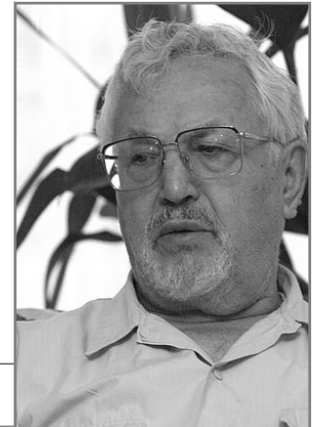

۱۶ آذر، فریادی در ظلمت

دکتر ابراهیم یزدی

مصدق، جنبش ملی و رهبر آن، جایگاه و اصالت خود را در میان مردم و افکار عمومی از دست نداد.

پس از کودتای ۲۸ مرداد ۳۲، برخلاف کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹، هیچ شخصیت ملی برجسته‌ای از کودتا حمایت نکرد. مرحوم آیت‌الله کاشانی هم، که بنا به دلایلی نگران قدرت گرفتن کمونیست‌ها با ادامه حکومت دکتر مصدق و تضعیف دربار و شاه مخالف بود، بعد از کودتا، به سرعت به خطای خود در حمایت از دولت کودتا پی برد و به مقابله با آن برخاست.

۳- در کمتر از یک ماه بعد از کودتا، نیروهای ملی و مردمی، در «**نهضت مقاومت ملی**» بسیج و مقاومت مردم در برابر کودتا سازماندهی شد. تشکیل نهضت مقاومت ملی و رهبری مبارزات و مقاومت‌ها در نافرجامی اهداف درازمدت کودتا و حفظ اصالت ارزش‌های آن نقش کلیدی و اساسی داشت.

۴- تظاهرات ۱۴-۱۶ آذر ماه ۱۳۳۲ به مناسبت برقراری مجدد روابط دیپلماتیک میان ایران و انگلیس و ورود دنیس رایت، اولین دیپلمات انگلیسی بعد از کودتا و هم چنین ورود ریچارد نیکسون، معاون رئیس جمهور وقت آمریکا (آیزنهاور)، توسط کمیته دانشگاه نهضت مقاومت ملی ایران برنامه‌ریزی شده بود. هدف از این تظاهرات اعلام و ابراز مخالفت ملت ایران با دولت کودتایی و بازگشت انگلیس، به همراه آمریکا بود.

قبل از این برنامه نهضت مقاومت ملی تظاهرات مردمی مشابهی را در مهر ماه، آغاز سال تحصیلی جدید، و در ۲۱ آبان ماه ۱۳۳۲، به مناسبت آغاز محاکمه دکتر مصدق در دادگاه نظامی به انجام رسانیده بود. گستردگی تظاهرات ۲۱ آبان آنچنان بود که موجب ترس و وحشت کودتاچیان گردید. به همین مناسبت در روز ۲۱ آبان هزاران نفر از تظاهر کنندگان بازداشت شدند. تعداد بازداشت شدگان به آن حد رسید که نه تنها زندان‌ها، بلکه پادگان‌های شهر نیز پر شده بود و بالاچاره هزاران نفر از بازداشت شدگان با قطار سریع‌السیر به خرمشهر فرستاده شدند تا از آنجا با کشتی به جزیره خارک منتقل شوند.

در همین شرایط و با این سابقه و تجربه بود که تظاهرات ۱۴-۱۶ آذر با خشونت بی‌سابقه و در نهایت با تیراندازی به سوی دانشجویان و کشتار سه تن از آنان در دانشکده فنی روبرو گردید.

□ ۱- جنبش ملی شدن صنعت نفت یکی از مهمترین و پرهیجان‌ترین فرازهای تاریخ معاصر ایران می‌باشد. محور اصلی این جنبش در مرحله اول علیه سلطه و سیطره همه جانبه استعمار انگلیس و استیلای خارجی بود. اما به زودی بر همگان روشن شد که مبارزه علیه استیلای بیگانگان، بدون پاکسازی دربار و ارتش و اصلاح رفتار پادشاه امکان‌پذیر نیست.

استعفای دکتر مصدق و روی کار آمدن قوام و سپس قیام سی‌ام تیر ماه ۱۳۳۱ انعکاس درک همین ضرورت بود.

حوادث تیر ماه ۱۳۳۱ دشمنان جنبش ملی، و در راس آنها دولت انگلیس و شرکت نفت ایران و انگلیس را به تغییر برنامه در تقابل با جنبش ملی و رهبری آن، دکتر مصدق، وادار نمود. این برنامه‌ها در نهایت به کودتای نظامی مشترک آمریکا و انگلیس در مرداد ۱۳۳۲ و سقوط دولت دکتر مصدق و استقرار مجدد حکومت شاه - که بر اثر اعتراضات مردمی از ایران به ایتالیا فرار کرده بود - منجر گردید.

۲- در کودتای نظامی ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ همچون کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ و روی کار آمدن رضا شاه دو نوع اهداف درازمدت و کوتاه مدت مورد نظر طراحان و مجریان آن بود. اهداف کوتاه مدت عبارت بودند از برکناری زورمداران دولت ملی دکتر مصدق، برگرداندن شاه به سلطنت و حکومت، استقرار مجدد استیلای بیگانگان بر امور کشور، به دست گرفتن مهار استخراج و صدور نفت ایران توسط شرکت‌های آمریکایی و انگلیسی و بالاخره سرکوب جنبش ملی یا بازداشت، محاکمه و محکومیت سران آن ...

بی‌تردید کودتای ۲۸ مرداد ۳۲ در اهداف کوتاه مدت خود موفق گردید برخلاف کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹. در تحقق اهداف درازمدت که عبارت بودند از نابودی جنبش ملی، ملکوک و گمراه کردن آن، از بین بردن دستاوردهای سیاسی و اجتماعی آن، به کلی ناکام ماند. بعد از کودتای ۲۸ مرداد ۳۲ دکتر مصدق و یارانش بازداشت شدند، دکتر فاطمی دستگیر و تیرباران شد، روزنامه‌نگاران ضد درباری بازداشت، شکنجه و کشته شدند، اما مردم مرعوب نشدند. علیرغم خیانت برخی از یاران دکتر مصدق و پیوستن به دربار و جدایی برخی دیگر از جنبش ملی و حمایت از شاه در برابر دکتر

با توجه به تجربه تظاهرات گسترده ۲۱ آبان و بازداشت‌های وسیع تظاهرات اخیر، ابتدا به صورت ملایم از شنبه ۱۴ آذر ماه از داخل کلاس‌های درس آغاز شده، و به محوطه دانشکده و سپس به صحن دانشگاه گسترش پیدا کرد. برنامه پیش‌بینی شده کمیته دانشگاه نهضت مقاومت ملی این بود، که دانشجویان به تدریج به گستره تظاهرات بیفزایند و در صورت استقبال دانشجویان، آن را از دانشگاه به بیرون از آن منتقل سازند. روز اول، ۱۴ آذر، تظاهرات در اکثر دانشکده‌ها بدون حادثه‌ای انجام شد. روز دوم، یکشنبه ۱۵ آذر، درگیری‌های پراکنده میان نیروهای نظامی مستقر در داخل دانشگاه با دانشجویان، به خصوص صبح آن روز در دانشکده حقوق و بعد از ظهر در دانشکده داروسازی به وقوع پیوست.

حضور نیروهای نظامی در دانشگاه تهران پدیده‌ای جدید بود که بعد از کودتا انجام شد. دانشگاه تهران بر طبق قانون تأسیس آن، مستقل بود. دولت و هیچ نهادی بیرون از دانشگاه در مدیریت

حادثه ۱۶ آذر تاثیر عمیقی بر جنبش دانشجویی ایران بر جای گذاشته است. از آن پس ۱۶ آذر، نه تنها در ایران، بلکه در سرتاسر دنیا، توسط کنفدراسیون جهانی دانشجویان، روز دانشجو شناخته شد. تا آن روز در هیچ کشوری در دنیا سابقه نداشت که نیروهای نظامی وارد محوطه دانشکده‌ها شوند. دانشجویان را به گلوله بستند. تنها حادثه مشابه آن، سال‌ها بعد، در دهه ۱۹۷۰، در دانشگاه کنت در آمریکا رخ داد. در آن سال‌ها، ارتش آمریکا به طور گسترده‌ای در جنگ ویتنام درگیر شده بود. جنبش ضد جنگ سرتاسر آمریکا را فراگرفته بود. این جنبش در میان جوانان، که بهر حال مشمول خدمت سربازی و اعزام به جبهه جنگ بودند، به مراتب قوی‌تر از سایر قشرهای اجتماعی بود.

هزاران نفر از جوانان مشمول از معرفی خود به پادگان‌ها خودداری کردند و اوراق مربوط به سربازی خود را آتش زدند. تظاهرات چند صد هزار نفری بی‌سابقه، در واشنگتن دی‌سی در اعتراض به جنگ برپا شد. در اوج این تظاهرات ضد جنگ بود که

تا ۱۶ آذر ۱۳۳۲ در هیچ کشوری در دنیا سابقه نداشت که نیروهای نظامی وارد محوطه‌ی دانشکده‌ها شوند. دانشجویان را به گلوله بستند. تنها حادثه مشابه آن، سال‌ها بعد، در دهه ۱۹۷۰، در دانشگاه کنت در آمریکا رخ داد. در آن سال‌ها، ارتش آمریکا به طور گسترده‌ای در جنگ ویتنام درگیر شده بود. جنبش ضد جنگ سرتاسر آمریکا را فراگرفته بود. این جنبش در میان جوانان که به هر حال مشمول خدمت سربازی و اعزام به جبهه‌ی جنگ بودند، به مراتب قوی‌تر از سایر قشرهای اجتماعی بود.

گردهمایی نه چندان وسیع دانشجویان دانشگاه کنت مورد حمله نظامیان قرار گرفت و ۶-۷ نفر دانشجو کشته شدند. تا قبل از حادثه دانشگاه کنت، کشتار دانشجویان در ۱۶ آذر در دانشکده فنی، حادثه‌ای منحصر به فرد بود. به همین مناسبت فدراسیون جهانی دانشجویان، این روز را در تمام جهان «روز دانشجو» اعلام کرد. دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های ایران و سرتاسر جهان، همه ساله، به یاد سه شهید دانشگاه شریعت رضوی، قندچی و بزرگ‌نیا روز ۱۶ آذر را تعطیل و مراسم بزرگداشت یاد و خاطره آنان را گرامی می‌داشته‌اند.

۱۶ آذر روز فریاد دانشجویان ایران علیه استبداد، خفقان و ظلمت و تاریکی است.

این روز را گرامی می‌داریم و به روان پاک شهدای دانشجو، در آن روز و روزهای بعد، در همه ایام و سال‌ها درود می‌فرستیم. یادشان گرامی باد و راهشان پر روهرو. ■

دانشگاه نقش رسمی و قانونی نداشت. پلیس و نیروهای نظامی نیز حق ورود به دانشگاه را نداشتند. اما پس از کودتا، دولت که استقلال دانشگاه، اقدامات و واکنش‌های سیاسی جمعی استادان و دانشجویان را برنمی‌تابید به بهانه‌های مختلف این استقلال را نادیده گرفت و مانع حمله نیروهای نظامی نشد و آنها دانشگاه را اشغال و آن را به یک اردوگاه نظامی تبدیل نمودند.

حضور نیروهای نظامی در دانشگاه خود از موجبات تحریک دانشجویان و درگیری‌های بعضاً پراکنده و خودجوش استادان یا دانشجویان با نظامیان می‌گردید.

۵ - آنچه در روز دوشنبه ۱۶ آذر ۱۳۳۲ در دانشکده فنی تهران اتفاق افتاد، واکنش یکپارچه دانشگاه تهران و مردم نسبت به این جنایت بزرگ در روز ورود نیکسون و رئیس‌مراتب به تهران به تفصیل گفته و نوشته شده است (به: خاطرات دکتر چمران، چاپ قلم، ۱۳۸۲ مراجعه شود).